

نقش حج در گسترش مبانی انقلاب اسلامی در منطقه بیداری اسلامی

دکتر علی اخترشهر^۱

چکیده

انقلاب اسلامی ایران، نقطه عطفی در تاریخ ایران، اسلام و جهان است و رخدادی عظیم و اثرگذار در نیمه دوم قرن بیستم به شمار می‌آید که موجب بسیاری از تحولات سیاسی در جهان شده است. از طرفی مراسم باشکوه حج، جنبه هدایتگری همچون دعوت به وحدت و دین‌داری، و تحول اخلاقی، فرهنگی و اقتصادی دارد. حال سؤال اصلی این است: حج چه نقشی در گسترش مبانی انقلاب اسلامی در منطقه بیداری اسلامی دارد؟ فرضیه: حج به دلیل داشتن مبانی مشترک با انقلاب اسلامی، باعث گسترش انقلاب در منطقه بیداری اسلامی می‌گردد. براین اساس، حج و عمره بزرگ‌ترین همایش اسلامی است. در این گردهمایی، نمایندگان و زائران بیش از یکصد کشور جهان شرکت دارند. از مهم‌ترین نقش حج در گسترش مبانی انقلاب اسلامی می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

---

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد لاهیجان.

۱. داشتن دشمن مشترک؛
  ۲. رایزنی و مبادله فرهنگی؛
  ۳. اجرای فریضه مهم امر به معروف و نهی از منکر؛
  ۴. تحکیم وحدت بین مسلمانان؛
  ۵. برائت از مشرکان و ظلم ستیزی.
- واژگان کلیدی:** انقلاب اسلامی، حج، نمایش قدرت، استعمارستیزی.

مقدمه و تبیین مسئله

انقلاب اسلامی ایران، نقطه عطفی در تاریخ ایران، اسلام و جهان است و رخدادی عظیم و اثرگذار در نیمه دوم قرن بیستم به شمار می آید که موجب بسیاری از تحولات سیاسی در جهان شده است. اهمیت این رویداد تاریخی در این است که از یک سو معادله های سیاسی استکبار را در ادامه تقسیم استعماری جهان به دو قطب شرق و غرب برهم زد و از سوی دیگر، یکی از مقتدرترین رژیم های وابسته به قدرت های بزرگ را در کشوری که از نظر استراتژیکی و اقتصادی با اهمیت بود، ریشه کن کرد. مهم تر از آن، با ایجاد آگاهی عمیق در میان ملت های مسلمان، زمینه جنبش ها، حرکت ها و تحولات سیاسی مهمی را فراهم نمود. ظهور این جریان سیاسی، بار دیگر اسلام را به عنوان یک قدرت برتر در سطح جهان مطرح کرد و چشم اندازی امیدبخش برای حرکت به سوی بازیابی خویشتن و ایستادگی در برابر استبداد و استکبار، پیش روی مسلمانان قرار داد.^۱ به همین دلیل بسیاری از نویسندگان خارجی اذعان کرده اند که انقلاب اسلامی ایران و تحولات ناشی از آن، پدیده ای شگفت انگیز است که موجبات شگفتی جهانیان را فراهم کرده و معجزه گونه بر تمام تحلیل ها و پیش بینی های غرب در مورد ایران، خط بطلان کشیده است.^۲

۱. انقلاب اسلامی ایران؛ علل، مسائل و نظام سیاسی، عباسعلی عمید زنجانی، ۱۳۸۱، ص ۱۵.
 ۲. ایران در حکومت روحانیون، دلیپ هیرو، ترجمه محمد جواد یعقوبی دارابی، ۱۳۸۶، ص ۲۱.

از طرفی مراسم باشکوه حج، افزون بر اینکه تمام حرکاتش عبادت است و باید با قصد تقرب پذیرد، جنبه هدایتگری همچون دعوت به وحدت و دین‌داری، تحول اخلاقی، فرهنگی و اقتصادی دارد و هریک از اعمال آن، به‌گونه‌ای حاجی را ارشاد و هدایت می‌کند و به عمق معنویت، خودسازی، تحرک و بیداری رهنمون می‌شود. حال این سؤال مطرح است که دشمن به دنبال چیست و وظیفه مشترک حج ابراهیمی با انقلاب اسلامی در چه چیزی است. در جواب به سؤال اول باید گفت که هدف دشمن دو چیز است:

۱. **اسلام‌هراسی در منطقه بیداری اسلامی:** از شیوه‌هایی که امروز دشمنان در میان مسلمانان به کار می‌گیرند، تحریف اسلام و آموزه‌های نورانی آن است. آنان همواره می‌کوشند اسلامی را ارائه کنند که در آن هیچ‌گونه مبارزه با ظلم و ضد ارزش نباشد؛ اسلامی که فقط به جنبه‌های عبادی بپردازد و فارغ از مسائل سیاسی و اجتماعی زمان خود باشد.

۲. **تسلط بر خاورمیانه:** از نقشه‌های دیگر بیگانگان، تسلط بر خاورمیانه است. محدوده‌ای که امروز خاورمیانه نامیده می‌شود، از مهم‌ترین مناطق ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی جهان است که در طی قرون و اعصار متمادی، همواره مورد توجه قدرت‌های بزرگ بوده است. حد فاصل این محدوده، حد فاصل دریای سرخ در شمال غرب، منطقه قفقاز و دریای خزر در شمال و مرزهای شرقی ایران در شرق، و دریای عرب و اقیانوس هند در جنوب می‌شود و کشورهای ایران، ترکیه، سوریه، عراق، لبنان، فلسطین اشغالی، اردن، عربستان، یمن، عمان و شیخ‌نشین‌های حاشیه جنوبی خلیج فارس را دربرمی‌گیرد. برخی از مهم‌ترین ویژگی‌های منطقه عبارت‌اند از:

الف) کوتاه‌ترین واسطه خشکی میان مرکز اوراسیا با آب‌های آزاد است.

ب) بیش از هفتاد درصد ذخایر انرژی هیدروکربن جهان در این منطقه قرار دارد.

ج) کوتاه‌ترین فاصله خشکی میان جبهه دفاعی اروپای غربی در غرب اوراسیا با جبهه دفاعی جنوب شرق آسیاست.

د) وجود تنگه‌ها و آبراه‌های استراتژیکی و فوق‌العاده حساس جهان همچون تنگه هرمز، تنگه باب‌المنذب، کانال سوئز، تنگه بسفر، داردانل و... اهمیت نظامی و ژئواستراتژیکی خاورمیانه را برای بیگانگان دوچندان کرده است.

ه) حساس‌ترین قلمروهای ژئواستراتژیک جهان را شاخک‌های عملیاتی تشکیل می‌دهند. در وضعیت کنونی و در مقیاس جهانی، صحنه عملیاتی، حوزه پاسیفیک است. مهم‌ترین شاخک‌های صحنه عملیاتی پاسیفیک نیز در درجه اول شاخک خلیج فارس، و در درجه بعدی شاخک دریای سرخ است که هر دوی این شاخک‌های عملیاتی، در جبهه ژئواستراتژیکی خاورمیانه قرار دارند. از این نظر هم اهمیت این منطقه زیاد است. با توجه به این ویژگی‌ها، خاورمیانه همزمان از نظر سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی برای بیگانگان مهم بوده و به هارتلند (قلب زمین) تبدیل شده است.^۱ اما برای پاسخ به سؤال دوم که وظیفه مشترک حج ابراهیمی با انقلاب اسلامی در چه چیزی است، ابتدا باید به اصول مبانی هریک اشاره کنیم:

۱. اصول و مبانی انقلاب اسلامی

هر نظامی، اندیشه و رفتارش، برابند مبانی فکری آن نظام است که روبناها و دیگر ساخت‌های آن نظام، براساس آن مبانی شکل و سامان گرفته است. مبانی هر سامانه فکری، راه و مسیر را به پویندگان طریق می‌شناساند و در بزنگاه‌های حساس، آنها را به سمت اهداف مطلوب راهبری می‌کند. تا زمانی که خواننده و پژوهشگر، این مبانی را

۱. مقاله تأثیر هسته‌ای شدن ایران بر ژئوپلیتیک خاورمیانه، محمدرضا احمدی، فصلنامه پیام، پژوهشکده تحقیقات اسلامی.

به درستی دریافته و با ژرف‌کاوی در زوایای گوناگون آنها نیندیشیده باشد، هرگونه اظهار نظر و ارائه دیدگاهی می‌تواند با کاستی و نقص همراه باشد. انقلاب اسلامی با الهام از قوانین و تعالیم نجات‌بخش اسلام، الگوی جدیدی در عرصه اجتماعی و سیاسی بشر امروزی ارائه می‌کند تا براساس آن، نیازهای مادی و معنوی انسان، توأمان فراهم شود. بنابراین، فهم اصول و مبانی یک انقلابی همانند انقلاب اسلامی، براساس منشور آن که قانون اساسی جمهوری اسلامی باشد، قابل بررسی است:

الف) اصل مردمی‌بودن نظام

کلمه جمهوری، مبین شکل حکومت است؛ یعنی مردم با استفاده از حق انتخاب در تعیین سرنوشت خود، تصمیم‌گیری می‌کنند و تصمیمات عمده حکومت با رأی مردم شکل می‌گیرد.^۱ برخلاف نگرش مادی که در آن، انسان به مثابه حیوانی که تمام رشد و ادراکات او درباره امر مادی است و هستی، منحصر در همین عالم مادی است، در نگرش اسلامی انسان جایگاه بلندی دارد و شرافت انسان به روح ملکوتی اوست و امتیاز او بر سایر حیوانات، مرهون ویژگی‌های انسانی وی است.^۲

انسان در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، سه ویژگی مهم دارد؛ چنان که در بند ششم از اصل دوم آمده است: جمهوری اسلامی، نظامی است که برپایه «کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسئولیت او در برابر خدا» حاصل می‌شود.

یک - کرامت

سؤالی که مطرح است، این است که عامل اصلی کرامت انسانی چیست؟ در جواب باید این‌گونه گفت که از نظر اسلام، منشأ این کرامت را باید در خلقت ویژه انسان

۱. اصل ۶، ۱۰۷، ۱۱۴، ۱۳۳.

۲. انسان‌شناسی در قرآن، محمد تقی مصباح یزدی، ۱۳۸۷، ص ۱۰.

دانست که با دمیدن روح الهی در آمیخته است؛ بدین ترتیب، کرامت انسانی منشأ الهی دارد^۱ و در حالت طبیعی، همه انسان‌ها نسبت به بهره‌مندی از این حق باهم برابرند و هیچ‌کس را بر دیگری امتیازی نیست.

اول - تعریف کرامت

سخاوت و شرافت، پاک‌بودن از آلودگی‌ها، عزت و کمال، مخصوص هر موجود است.

دوم - انواع کرامت

- کرامت ذاتی: همه انسان‌ها مادام که مرتکب خیانت و ظلم به دیگران و خود نشوند، از این صفت شریف برخوردارند.

- کرامت اکتسابی: انسان در صورتی که استعدادها و نیروهای بالقوه خود را در جهت رشد و تعالی و کمال خود قرار دهد، به این نوع از کرامت نیز مفتخر می‌گردد و این امر، بستگی به همت، لیاقت و تلاش او دارد.^۲

از مقایسه این دو امر معلوم می‌شود:

- کرامت ذاتی، غیرارادی است؛ درحالی که کرامت اکتسابی، ارادی و اختیاری است.
- کرامت ذاتی همه انسان‌ها را دربرمی‌گیرد؛ درحالی که کرامت اکتسابی به افراد خاصی اختصاص دارد.
- از آنجاکه کرامت ذاتی امری غیرارادی است، کرامت اکتسابی از ارزش، اعتبار و جایگاه والاتری برخوردار است.
- کرامت ذاتی تابع دوام و بقای طبیعت انسانی است. اگر این حالت طبیعی آسیب پذیرد، کرامت او نیز دستخوش تغییر و تحول می‌گردد.

---

۱. انسان شناسی در قرآن، ص ۹۹.

۲. همان، ص ۱۰۵.

• انسان‌ها در برخورداری از کرامت اکتسابی درجات مختلف دارند؛ همان‌گونه که در سیر نزولی و ازدست‌دادن کرامت ذاتی خود در مراتب مختلفی قرار می‌گیرند.

دو - آزادی

آزادی از مفاهیم سهل و ممتنع است؛ بدین بیان که گرچه نزد هرکسی مفهومی روشن و بسیط دارد، بیان تعریفی دقیق و منطقی از آن، بسی دشوار است. در تعاریف آزادی، بعضی بر «مطلق قدرت بر انجام یا ترک فعل» دانسته‌اند و برخی دیگر نیز «قدرت بر انجام یا ترک فعلی که باید انجام داد یا ترک کرد». روشن است که بنابر تعاریف دسته دوم، مرجعی که انجام یا ترک فعلی را برای انسان لازم می‌شمارد، قانون است. این قانون، یا «قانون آسمانی» است یا قانون مورد توافق مردم یا قانون عقل. براین اساس اسلام به انسان، به لحاظ تکوینی مجوز بهره‌مندی از آزادی فلسفی (تکوینی) را داده است؛ اما به لحاظ حقوقی، تا آنجا که به تشریح و قوانین الهی مربوط می‌گردد، نمی‌تواند آزاد باشد.

در اینجا بیان چند نکته درباره آزادی شایسته و بجاست:

اولاً اسلام به هر دو جنبه آزادی بیرونی (آزادی‌های اجتماعی و سیاسی) و درونی (آزادی‌های معنوی) ارج نهاده است؛

ثانیاً آزادی درونی بر آزادی بیرونی تقدم دارد؛ زیرا با هویت انسانی گره خورده است و از آن به «آزادگی» و «وارستگی» تعبیر می‌شود؛

ثالثاً دو گروه از آدمیان به «آزادی» جفا نموده‌اند: آنان که آزادی را فقط در آزادی بیرونی یا فقط در آزادی درونی خلاصه کرده‌اند؛

رابعاً برای آزادی بیرونی، هیچ محدودیتی وجود ندارد، مگر آنکه به آزادی انسان ضربه وارد کند. ممنوعیت برخی از آزادی‌ها تنها به دلیل صیانت از برخی آزادی‌های دیگر است.

سه - مسئولیت محوری انسان

براساس جهان بینی اسلام، انسان موجودی آزاد و مختار است و این آزادی و اختیار، آنگاه که با آگاهی و قدرت قرین گردد، مسئولیت را به بار می آورد. از نظر اسلام، انسان در برابر خدا، خود، انسان های دیگر و طبیعت مسئول است. این مسئولیت از سویی سبب می شود که انسان در قبال سرنوشت، کمال و سعادت خویش، احساس وظیفه کند و از سوی دیگر، چون به تعامل و تأثیر و تأثر خود با اجتماع واقف است، خود را نسبت به اجتماع مسئول بداند.

ب) اصل ظلم ستیزی و استعمار ستیزی

جمهوری اسلامی ایران، برای رسیدن به اهداف متعالی خویش، باید از اصول عملی اطمینان بخش بهره گیرد. از جمله این اصول، نفی هرگونه ستمگری و سلطه پذیری، با عنوان نفی ستم در عرصه داخلی و نفی سلطه در عرصه بین المللی است. بنابراین وظیفه انقلاب اسلامی در حوزه داخلی، برطرف کردن تبعیض و نابرابری، جلوگیری از تجاوز و تحدی و تصرف در حقوق دیگران، مبارزه با ظلم از طریق قانون گذاری، سیاست گذاری و برنامه ریزی، نظارت اجرایی و قضایی بر امور و التزام عملی دولت بر نهی از ظلم است. همچنین وظیفه انقلاب اسلامی در حوزه بین المللی، جلوگیری از سلطه اقتصادی، سیاسی، نظامی، فرهنگی و اعتقادی و نیز حفظ وحدت و تمامیت ارضی کشور است.

ج) اصل تکیه بر آرای عمومی از طریق مشورت و امر به معروف و نهی از منکر

مراد از اتکا به آرای عمومی در قانون اساسی، اصالت رأی و عقل در برابر وحی نیست؛ بلکه معنای آن، احترام به ارزش عقل در پذیرفتن وحی و آزمون عقل در

گرویدن به وحی از طریق مشارکت در انتخابات و ایجاد همه‌پرسی و فراندوم است.^۱ این مشارکت به دو صورت قابل تصور است:

یک - اصل شورا به عنوان شیوه‌ای در مدیریت جامعه اسلامی بر پایه مبانی قرآنی و سنت استوار است که حکومت با استفاده از تضارب آرا و نظریات متخصصان و بهره‌مندی از استعداد های مردم در امور مختلف کشورداری و حل مشکلات تصمیم‌گیری کند.^۲

دو - امر به معروف و نهی از منکر؛ نظام جمهوری اسلامی ایران با اتکاء به عوامل و عناصر درونی خود، در صدد جلوگیری از انحرافات، از طریق رشد عوامل منفی در جامعه، با ابزار و مکانیزم امر به معروف و نهی از منکر است. این وظیفه، دوسویه است؛ یعنی هم دولت نسبت به مردم این وظیفه را دارد و هم مردم نسبت به دولت.^۳ البته فقهای اسلامی این امر را (امر به معروف و نهی از منکر) منوط به اجتماع چهار شرط می‌دانند:

اول - آگاهی داشتن به معروف و منکر؛

دوم - احتمال تأثیر؛

سوم - اصرار خطاکاران بر اعمال خلاف؛

چهارم - عدم ترتب فساد (ضرر جانی، آبرویی یا مالی).

د) اصل وحدت و یکپارچگی در نظام جمهوری اسلامی ایران

وحدت و یکپارچگی از مسائل اصولی اسلام و از معیارهای اصلی قرآنی است. این اصل، هم در بعد داخلی و هم بین الملل اسلامی قابل تبیین است. براین اساس، اصول

۱. اصل ۶.

۲. اصل ۷.

۳. اصل ۸.

آزادی، استقلال، وحدت ملی و امنیت ارضی، لازم و ملزوم یکدیگرند؛ زیرا نبود آزادی، مشارکت مردمی را تضعیف می‌کند و عدم مشارکت مردمی، استقلال کشور را به خطر می‌افکند و باعث می‌شود منافع کشور در اختیار بیگانگان قرار گیرد. بنابراین عدم استقلال، باعث ازین رفتن آزادی مردم می‌شود.^۱ لذا از آنجایی که انقلاب اسلامی منحصر به ایران نیست بلکه همه مسلمانان جهان را نیز شامل می‌شود، اتحاد و همبستگی با دیگر کشورها به منظور ایجاد یک امت نمونه اسلامی است.^۲

ه) اصل اسلامی و اعتقادی بودن نظام

واژه «اسلامی» بر محتوای حکومت دلالت دارد؛ بدین معنا که حکومت بر مبنای احکام و مقررات اسلامی اداره می‌گردد. مشروعیت نظام و حکومت، در شکل‌گیری و تطابق مقررات آن با موازین اسلام است و ولایت فقیه در قانون اساسی، مظهري برای این امر تلقی می‌گردد.^۳ از طرفی در مباحث حقوقی، نوع نگاه ما به دین و ظرفیت‌های آن، نقش تعیین‌کننده‌ای در قضاوت ما خواهد گذاشت. طبیعی است فردی که به جامعیت، حقانیت، جهان‌شمولی و جاودانگی دین خود باور داشته باشد، با فردی که چنین باوری ندارد، در برابر احکام و مقررات دینی یکسان نیست. اعتقاد به ویژگی‌های چهارگانه دین اسلام، بر لزوم دخالت دین و دریافت‌های وحیانی در قانون‌گذاری دلالت دارد که این امر باعث پاسخ‌گویی مناسبات اجتماعی در سطح ملی خواهد بود.

قانون اساسی، اصول پنج‌گانه اعتقادی (اصول دین و اصول مذهب) را به همراه اصل کرامت انسان و جایگاه والای او، به عنوان ارکان شش‌گانه و بنیادهایی معرفی می‌کند که پایه‌های نظام اسلامی ایران را تشکیل می‌دهند.

۱. اصل ۹.

۲. اصل ۱۱.

۳. مقدمه قانون اساسی. اصل ۴ و اصل ۱۵۶.

۲. اصول و مبانی حج ابراهیمی

حج، بزرگ‌ترین همایش اسلامی است. در این گردهمایی، نمایندگان و زائران بیش از یکصد کشور جهان شرکت دارند. حج، شکوهمندترین محفل دیدار خالق و مخلوق و از پررمزورازترین عبادات است. با سیر الی الله است که دل‌کندن از همه تعلقات دنیوی آغاز می‌شود و تا دیدار یار ادامه می‌یابد.

حج، سفری معنوی است که بندگان خداجوی، به عشق و شوق لقای حق و در جهت تبعیت از دستورات الهی و پالایش روح، به آن همت می‌گمارند. دیار وحی، بهترین میعادگاه ملل مسلمان است که در آن، مسلمانان با یکدیگر آشنا می‌شوند و ضمن بررسی مشکلات، درصدد رفع آنها بر می‌آیند. از جمله اصول حج عبارت‌اند از:

الف) اهتمام به امور مسلمانان

یکی از فرایض خطیر و اساسی که نشانه مسلمانی است، اهتمام به امور مسلمانان است. از رسول خدا ﷺ روایت شده است: «مَنْ أَصْبَحَ لَا يَهْتَمُّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ»؛ «هرکسی صبح کند و به امور مسلمانان همت نگمارد، مسلمان نیست». معنای حدیث آن است که اگر مسلمانی در میان مسلمانان زندگی کند و در خدمت آنان نباشد، خودی به شمار نمی‌آید و بیگانه است. براین اساس است که سعدی می‌گوید: «حکما گفته‌اند برادر که در بند خویش است، نه برادر و نه خویش است».^۱

البته اهتمام به امور مسلمانان، عنوانی کلی است که یک سلسله فرایض دیگر مانند اصلاح میان مردم، برآورده ساختن نیاز مردم و سود رساندن به آنان از مصادیق آن محسوب می‌شود. بدیهی است که تحقق این مقصود در مراسم حج از اصول اعتقادی حج به شمار می‌آید و هر حاجی باید نسبت به مشکلات برادر خود اهتمام داشته باشد.

۱. اصول کافی، محمدبن یعقوب کلینی، ج ۳، ص ۲۳۸.

۲. گلستان، سعدی، باب ۲.

ب) نمایش قدرت اسلام

حج و برائت از مشرکان، علاوه بر اعلام نفرت و تبری از دشمنان اسلام، نمایش قدرت اسلام و رژه جمعی امت اسلامی است. علی علیه السلام می‌فرماید: «الحج تقویة للدين»^۱؛ «خداوند حج را برای تقویت آیین اسلام تشریح کرد». زمانی این انتظار از حج جامه عمل می‌پوشد که خانه مقدس خدا رمز وحدت مردم و مرکز اجتماع دل‌ها و همایش سیاسی جامعه اسلامی باشد. اگر می‌بینیم در روایات، حج جهاد افراد ضعیف تلقی شده است^۲، معلوم می‌شود که آثار و ثمرات جهاد را دارد. جهاد، جنگ مسلحانه با کافران، و حج، جنگ سرد با کافران است؛ چون محل نمایش اقتدار و عظمت امت اسلامی است.

ج) احیای نقش دین در زندگی

دشمنان و بیگانگان برای ضربه‌زدن به اسلام و آموزه‌های آن، اقدام به تحریف کرده و کوشیده‌اند معانی حقیقی و واقعی آنها را تغییر دهند. آنان تصور می‌کردند که با این حربه می‌توانند دین را به حاشیه برانند و از صحنه‌های زندگی مردم دور نگه دارند. از این رو آنها با این رویکرد که اعمال عبادی دین فقط جنبه فردی دارد و به دور از مسائل سیاسی و اجتماعی است، روح حماسی را از کالبد دین و آموزه‌های دینی برداشتند. بنابراین بسیاری از مفاهیم دینی، معنای واقعی خود را در میان مردم از دست داد؛ چنان که مفاهیمی چون زهد، توکل، غیبت و انتظار فرج، مفهومی مرده یافتند. زاهد در مفهوم مرده، کسی بود که گوشه‌گزیت اختیار می‌کرد و به منظور این که زودتر به آخرت برسد، از تماس و حضور در اجتماع خودداری می‌کرد. کسی که می‌خواست وظیفه را از دوش خود بردارد و تحرک نداشته باشد، از توکل دم می‌زد و ...

۱. نهج البلاغه، قصار ۲۵۲.

۲. «هو (الحج) احد الجهادین هو جهاد الضعفاء»؛ «حج یکی از دو جهاد است. حج، جهاد ضعیفان است (الوافی، ملامحسن فیض کاشانی، ج ۱۲، ص ۲۱۵).

«.. به حج چه که چگونه باید زیست و چطور باید مبارزه کرد و با چه کیفیت در مقابل جهان سرمایه‌داری و کمونیسم ایستاد! به حج چه که حقوق مسلمانان و محرومان را از ظالمین باید ستاند...! به حج چه که مسلمانان باید به عنوان یک نیروی بزرگ و قدرت سوم جهان خودنمایی کنند! به حج چه که مسلمانان را علیه حکومت‌های وابسته بشوراند...؟!»^۱

امام خمینی علیه السلام در پاسخ به این نوع تفکر وابسته و بی‌هویت می‌فرماید:
 .. حج کانون معارف الهی است که از آن، محتوای سیاست اسلام را در تمامی زوایای زندگی باید جست و جو نمود. مناسک حج، مناسک زندگی است. حج، تنظیم و تمرین و تشکل این زندگی توحیدی است. حج بسان قرآن است که همه از آن بهره‌مند می‌شوند. حج بی‌روح و بی‌تحرک و قیام، حج بی‌برائت، حج بی‌وحدت، و حجی که از آن هدم کفر و شرک برنیاید، حج نیست.^۲

د) تحکیم وحدت بین مسلمانان

در میان احکام اجتماعی اسلام، شاید کمتر مسئله‌ای را بتوان یافت که به‌اندازه «وحدت» از آن سخن گفته شده باشد. ده‌ها آیه قرآن به صورت مستقیم و غیرمستقیم درباره وجوب وحدت و پرهیز از اختلاف است.

قرآن کریم وحدت را عامل اقتدار و شوکت امت اسلامی، و تفرقه را عامل ضعف و ناتوانی دانسته است، می‌فرماید: «وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ»؛ «از خدا و پیامبرش پیروی کنید و با یکدیگر نزاع مکنید که ناتوان می‌شوید و شوکت شما می‌رود». (انفال: ۴۶)

۱. پیام امام خمینی به زائران بیت الله الحرام، ۶۷/۴/۲۹.

۲. همان.

در سراسر دنیا، هیچ مسلمانی یافت نمی‌شود که در وضعیت کنونی، نگاه مثبت به اهمیت وحدت نداشته باشد. امروز، حیل‌ها و نقشه‌های دشمنان بر مردم مسلمان دنیا روشن شده است و کیست که نداند زورمداران در صدد دامن‌زدن به اختلافات فرقه‌ای هستند. منازعات و کشمکش‌های گذشته و کنونی جهان، به‌رغم تلاش‌های گسترده رهبران جوامع و دولت‌ها، همچنان رو به تزاید نهاده است و هر روز بر میزان قربانیان اختلافات داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی افزوده می‌گردد و به موازات آن، حجم بیشتری از سرمایه‌های مادی و معنوی ملت‌ها قربانی مطامع جنگ‌افروزان و تفرقه‌انگیزان می‌شود.

«امروز، وضع سیاسی دنیا طوری است که تمام کشورهای عالم، تحت نظر سیاسی ابرقدرت‌ها هستند. همه‌جا را ناظر هستند و برای شکست همه طوایف و قشرهای دیگر طرح‌ها دارند و مهم‌ترین طرح‌ها آن است که بین برادرها اختلاف ایجاد کنند»^۱.

۳. اشتراکات انقلاب اسلامی با حج ابراهیمی در مبانی و اصول

امروز مسلمانان جهان، از طریق انقلاب اسلامی و حج ابراهیمی، با برجسته کردن نقاط مشترک بسیاری، می‌توانند هم‌رنگی و همدلی خود را به منصفه ظهور برسانند. امروزه مسلمانان جهان، منافع مشترک بسیاری دارند که می‌توانند براساس آنها به اتحاد و انسجام بیشتری دسترسی پیدا کنند؛ از جمله آنها عبارت‌اند از:

الف) اسلام

یکی از وجوه مشترک انقلاب اسلامی با حج ابراهیمی در بیداری اسلامی، مسئله اسلام است. امام از اسلام تعبیر به حبل‌الله و صراط‌مستقیم می‌کند که منجر به وحدت و یگانگی می‌شود. «علمای بیدار اسلام، دنبال این امر را گرفته و کوشش کرده‌اند به

۱. صحیفه امام، امام خمینی، ج ۱۳، ص ۱۳۰.

اینکه مسلمین را تحت لوای اسلام، به وحدت و یگانگی دعوت کنند.^۱ «حبل الله اسلام است. صراط مستقیم، اسلام است. ریسمان بین حق و خلق، اسلام است.»^۲ «ما توجه نکردیم به دستورات اسلام که بین همه مسلمان ها عقد اخوت بسته است و همه را دعوت به اعتصام به حبل الله و پیروی از خط اسلام می فرماید.»^۳

اسلام، برترین برنامه آسمانی است که نبی مکرم اسلام، محمد بن عبدالله ﷺ از طرف خدا برای رستگاری و سعادت انسان ها فروآورده است. برنامه ای که دربردارنده ویژگی ها و امتیازات بزرگی است. این امتیازات، زمینه پاسخ گویی نیازهای انسان ها را در همه اعصار فراهم کرده است. از جمله این امتیازات، جامعیت آموزه های اسلامی است که توانسته است در ابعاد سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و نیز ابعاد فردی و شخصی، گره گشای مشکلات بشر باشد.

ب) داشتن دشمن مشترک

انقلاب اسلامی و حج ابراهیمی، دشمن مشترک دارند و نشناختن دشمنان واقعی، از ضعف های مهم و اساسی مسلمانان بوده است. ضعفی که سبب کنار گذاشتن والیان واقعی حکومت اسلامی و پیاده نشدن احکام آن شد. عبرت گرفتن از این جریان، نویدبخش راه آیندگان و مانع از تکرار تاریخ خواهد شد. همچنین نقشه دشمنانی را که در لباس ها و چهره های گوناگون در صدد ضربه زدن به کیان اسلام اند، برملا نموده و پیروزی اسلام و مسلمین را به ارمغان آورده است. بدین سان امام ﷺ ضمن تأیید دشمن شناسی، به عنوان یک وظیفه مستمر می فرماید: «باید شما دشمنان را بشناسید. اگر نشناسید، نمی توانید دفعش کنید.»^۴

۱. صحیفه نور، امام خمینی، ج ۱۳، ص ۳۳۸.

۲. همان، ج ۹، ص ۱۶۷.

۳. همان، ج ۱۴، ص ۲۲۶.

۴. همان، ج ۱۲، ص ۱۹۶.

ج) برائت از مشرکان و ظلم و استبدارستی

یکی از اصول مشترک انقلاب اسلامی و حج ابراهیمی، ظلم‌ستیزی است. کعبه نماد توحید و نفی طاغوت است و در کنار آن، مقام ابراهیم علیه السلام یادآور مجاهدت‌ها و تلاش‌های ابریت شکن تاریخ، در مبارزه با ظلم و طاغوت است. این موارد، تجسم‌بخش برائت از مشرکین است که پیام سیاسی مناسک و محتوای حج را نمودی عینی می‌بخشد.

«فریاد برائت که امروز مسلمان در حج سر می‌دهد، فریاد برائت از استکبار و ایادی آن است که مع‌الاسف در کشورهای اسلامی قدرتمندانه، اعمال نفوذ می‌کنند و با تحمیل فرهنگ و سیاست و نظام زندگی شرک‌آلود بر جوامع اسلامی، پایه‌های توحید عملی را در زندگی مسلمانان منهدم ساخته و آنان را دچار عبادت غیرخدا کرده‌اند»^۱.

نقش برائت از مشرکین در جهان اسلام

یک- نفی قدرت‌های استکباری

مسلمانان، با اعلام بیزاری از قدرت‌های سلطه‌جو و استعماری، زمینه‌های اضمحلال و نابودی آنها را فراهم کرده، می‌کوشند زمینه‌های دخالت بیگانگان را در کشور خود از بین ببرند. وقتی آحاد ملت‌های مسلمان، دست‌به‌دست هم دهند و خواستار خروج استعمارگران از مناطق و سرزمین‌های خود شوند، آنها دیگر جرئت نمی‌کنند دست به توطئه بزنند. امروز میان سران مسلمان کشورهای اسلامی، هنوز پدیده شوم ارتباط با قدرت‌های بیگانه وجود دارد. بعضی از کشورهای اسلامی و عربی در منطقه، هنوز سرمست روابط با آمریکا و ولد نامشروع او، یعنی اسرائیل هستند و جای بسی تأسف است که چرا این گرایش، هنوز وجود دارد. باوجود این رفتارهای خائنانه، آحاد ملت‌ها و بسیاری از دولت‌ها به‌خوبی فهمیده‌اند که دشمنان، در صدد استثمار و استعمار

۱. پیام مقام معظم رهبری به حجاج بیت‌الله الحرام، ۷۰/۳/۲۶.

آنان اند. لذا با اعلان انزجار خود، زمینه نفی سلطه و قدرت طلبی آنان را در منطقه فراهم کرده‌اند. راه برون‌رفت از این سلطه‌طلبی و سلطه‌پذیری، اتحاد و انسجام همه مسلمانان در این امر خطیر است. اتحاد در برابر زورگویی‌ها و تجاوزات، اتحاد در نفی وابستگی به دول غربی و اتحاد در برائت از دشمنان، قدرت‌طلبی‌های آنان را از بین می‌برد.

دو- به هم پیوستن مسلمانان

از آثار دیگر برائت از مشرکان، به هم پیوستن مسلمانان جهان است. امام امت به این نکته کاملاً واقف بودند که برائت واقعی، در سایه اتحاد و انسجام آحاد مسلمانان است. وقتی مسلمانان، جبهه مشرکان و دشمنان را تشخیص دادند، می‌کوشند صف مقابله با آنان را در بین خود یکی کنند؛ می‌کوشند اختلافات جزئی و سطحی را کنار بگذارند و آماده طرد و نفی و برائت دشمنان واقعی شوند. بدیهی است لازمه و نتیجه این برائت، اتحاد صفوف مسلمانان در برابر کفار و بیگانگان است.

سه- آگاهی و بیداری ساده‌دلان

وقتی توده‌های میلیونی ملت‌ها و آحاد مسلمین، دست‌دردست یکدیگر، به نفی دشمنان و بیگانگان و بیزاری از آنان می‌پردازند، باعث می‌شود حتی کسانی که نسبت به بیگانگان و حرکت‌های سوء آنان اظهار تردید و دودلی کرده‌اند نیز به خیل عظیم مسلمانان بپیوندند.

چهار- مشورت و مبادله فرهنگی

از دیگر نقاط مشترک انقلاب اسلامی با حج ابراهیمی، مسئله مشورت است. در اسلام، شور و مشورت از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در قرآن، ضمن نامیده شدن یک سوره به «شوری»، در سه آیه به شورا پرداخته شده است. خداوند متعال به پیامبرش دستور می‌دهد که در امور اجتماعی با مردم مشورت کند و می‌فرماید:

«وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ»؛ «و در کار با آنان مشورت کن». (آل عمران: ۱۵۹) همچنین در آیه دیگر، یکی از اوصاف مؤمنان را مشورت کردن می‌داند و می‌فرماید: «وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ»؛ «کارهایشان به صورت مشورت در میان آنهاست». (شوری: ۳۸)

براین اساس، هر حکومتی برای پیشبرد مقاصد خود در کنار قوای دیگر، قوه مقننه را، که وظیفه قانون‌گذاری براساس مشورت دارد، در نظر می‌گیرد. علاوه بر آن، در هیئت وزیران، بسیاری از لوایح و قوانین بررسی می‌شود. در سطح ملل اسلامی و به تعبیردیگر، امت واحد اسلامی نیز باید مشورت به شکل مدرن و پویا صورت گیرد. اما برای تحقق این امر زمانی مناسب‌تر از موسم حج، و محلی نیکوتر از محل اجتماع بزرگ حج دیده نمی‌شود. اقوام و ملل مختلف می‌توانند از این فرصت استثنایی استفاده کنند، تجارب سودمند خود را در اختیار مسلمانان گذاشته، نقاط ضعف و قوت را با نظر کارشناسی مطرح کنند. امام راحل علیه السلام در این باره می‌فرماید:

.. حجاج محترم جهان را دور هم گرد آورده و در مصالح اسلام و مشکلات مسلمین تبادل آرا نموده و در حل مشکلات و راه رسیدن به آرمان مقدس اسلام، تصمیمات لازم را اتخاذ نمایند و راه‌های اتحاد بین همه طوایف و مذاهب اسلامی را بررسی کنید.^۱

پنج - اجرای فریضه مهم امر به معروف و نهی از منکر

یکی از ابعاد اجتماعی حج و انقلاب اسلامی، انجام مسئولیت همگانی و نظارت عمومی و ملی بر امر به معروف و نهی از منکر است. امر به معروف و نهی از منکر، به مسائل فردی، فرعی و جزئی اختصاص ندارد و از تأکید اسلام بر این فریضه و سرزنش شدید ترک‌کننده آن، معلوم می‌شود که نظر اسلام، تنها به اصلاح فرد نیست؛ بلکه اصلاح اجتماع را در سرلوحه برنامه های خود دارد. قرآن مجید امتی را می‌ستاید که به این وظیفه خطیر عمل می‌کنند:

۱. صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۱۳۱.

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾ (آل عمران: ۱۱۰)

شما بهترین امتی هستید که برای مردم پدید آمده‌اند؛ زیرا امر به معروف و نهی از منکر می‌کنید و به خدا ایمان دارید.

حج ابراهیمی، حجی است که زمینه تحقق این فریضه الهی را فراهم کند؛ زیرا حج‌گزار، هم باید نسبت به واجبات و محرمات حج احساس مسئولیت کند و هم نسبت به حاجی‌های دیگر. بنابراین رعایت حدود و عمل به واجبات حج و ترک محرمات آن، از نشانه‌های امر به معروف و نهی از منکر است. لذا در حج، عده‌ای برای راهنمایی حج‌گزار در مسائل شرعی به حاجیان کمک می‌کنند. امام علیه السلام در پیام‌های خود به این نکته اشاره کرده‌اند:

به دانشمندانی که در این اجتماع شرکت می‌کنند، از هر کشوری که هستند، لازم است برای بیداری ملت‌ها بیانیه‌های مستدلی با تبادل نظر صادر کرده و در محیط وحی، بین جامعه مسلمین، توزیع نمایند و نیز در کشورهای خود، پس از مراجعت نشر دهند و در آن بیانیه‌ها از سران کشورهای اسلامی بخواهند که اهداف اسلام را نصب‌العین خود قرار داده، اختلافات [را] کنار گذاشته، برای خلاصی از چنگال استعمار چاره بیندیشند.^۱

نشئ - وحدت اسلامی

یکی دیگر از اشتراکات انقلاب اسلامی با حج ابراهیمی، مسئله وحدت اسلامی است. هدف از طرح موضوع «وحدت اسلامی میان ملت‌های مسلمان» این نبود که شیعیان از اعتقادات خود دست بردارند یا سنی‌ها به تشیع متمایل شوند؛ بلکه با توجه به مشترکاتی که میان همه مذاهب و فرقه‌های اسلامی وجود دارد، می‌توان همه مسلمانان

را در صف واحد در برابر دشمنان قسم خورده اسلام قرار داد. اختلاف در بعضی از مسائل اعتقادی و احکام شرعی که نتیجه اجتهاد و تحقیقات علمی است، نباید باعث جدایی و دوری ملت‌های مسلمان شود. متفکران مذاهب که در صحنه بحث و استدلال، برای تحقق حق، به اقامه دلیل می‌پردازند، باید در عرصه زندگی اجتماعی نیز با توجه به مصالح امت اسلامی، تدابیر ویژه اتخاذ کنند. با این رویکرد، می‌توان نتیجه گرفت که هدف از طرح وحدت اسلامی، عزت و سربلندی اسلام و امت اسلامی است. این طرح می‌کوشد تفکر اسلام ناب محمدی ﷺ را چونان فرهنگ، در بینش و برداشت مسلمانان، در جهت اقتدار امت اسلامی قرار دهد.

۴. راهکارهای شکل‌گیری وحدت اسلامی در منطقه بیداری اسلامی

بدیهی است ترسیم راهکارهای مناسب برای به‌وجود آمدن وحدت اسلامی میان مسلمانان، باید دغدغه اصلی همه دلسوزان اسلام و مسلمین باشد.

الف) بازگشت به قرآن

وحدت اسلامی، نیازمند محوری است که مسلمانان بتوانند با چنگ زدن به آن، گرد هم آیند و براساس آن، به اهداف مشترک و منافع دنیوی و اخروی خود بیندیشند. به باور مسلمانان جهان، اصلی‌ترین، ریشه‌دارترین و استوارترین محور وحدت و برادری، قرآن کریم است که وثاقت، اعتبار الهی‌بودن و نجات‌بخشی آن مورد قبول همه مسلمانان و مذاهب اسلامی است. از نگاه قرآن، انسان‌ها در آفرینش از یک گوهرند؛ لیکن به سبب امتحان بشر و ظهور استعدادها و ظرفیت‌های او و نیز دنیاطلبی، فرقه‌گرایی و تفرقه‌افکنی‌های دشمنان، این وحدت فروپاشیده است که برای تحقق دوباره آن و شکل‌گیری امت واحد قرآنی، این کتاب الهی مؤلفه‌های اخوت، مودت، الفت و رحمت مسلمانان نسبت به یکدیگر، و مانند آن را پیشنهاد می‌کند. وقتی همه

بدانند خالقشان یکی است و همه از یک اصل و یک پدر و مادر به وجود آمده اند، اخوت و وحدت در میان آنها برقرار می شود و به حکم آیه ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ می کوشند آنچه را برای خود دوست دارند، برای برادر دینی شان هم دوست بدانند. باری قرآن از بنیان ها و عواملی سخن به میان می آورد که می تواند مهم ترین نقش را در شکل گیری انسجام اسلامی ایفا کند. بعضی از این عوامل عبارت اند از:

یک- توحید

قرآن کریم، خداوند را کمال نهایی هستی معرفی کرده است. این محور بزرگ هستی سبب شده است که همه مؤمنان، متحد و هم نوا شوند، به طرف او روی آورند و برای رضای او حرکت کنند. ایمان به مبدأ واحد، از مهم ترین عوامل شکل گیری وفاق عمومی و همگانی است.

یکتاپرستی، تمام موحدان را متحد می کند؛ به طوری که همه افراد، از آن رو که گردن به بندگی نهاده اند، در جمیع حقوق و تعهدات باهم برابرند و جز در برابر خداوند تسلیم نیستند و معتقدند که او حاکم علی الاطلاق است و همگان را به هم پیوند می دهد. قرآن می فرماید: ﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ (بقره: ۲۵۶)

دو- عمل صالح

عمل صالح، همان رفتار در مسیر الهی است. این حالت، فارغ از هرگونه ویژگی های فردی، قومی و نژادی مطرح شده است؛ زیرا ریشه آن به صورت عمومی در ذات و فطرت آدمی است و در همه انسان ها وجود دارد. قرآن کریم بر عمل صالح تأکید فراوان کرده، می فرماید: ﴿وَالْعَصْرُ * إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ * إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾ (عصر: ۱-۳)

اگر وجه مشترکی چون «عمل صالح» مورد توجه افراد باشد، سبب پیوند بیشتر آنها می شود و این مهم، آنگاه به اوج می رسد که آن وجه مشترک، در اعماق وجود انسان ها ریشه کرده و در سویدای قلوب آنها جای داشته باشد. آثار اعمال نیکی چون تعاون، دستگیری و ایثارگری، همه مسلمانان را دربرمی گیرد. این نگاه قرآنی، سبب وحدت قلوب و نزدیکی دل ها می شود. شکوه این اعمال صالح را می توان در موسم حج دید.

ب) تأسی به سیره نبوی

هنگامی که آن پیامبر رحمت و منادی وحدت، آوای توحید را به گوش جان مسلمانان صدر اسلام رساند، عصیبت های جاهلی، فخرفروشی ها، قوم گرایی ها و افتخار به عشیره و نام و نسب، به کناری رفتند و نور عبودیت و وحدت، جامعه اسلامی را فراگرفت. این وحدت دینی، سلمان فارسی و بلال حبشی را برادر کرد و در ردیف نزدیک ترین یاران پیامبر ﷺ قرار داد و بسیاری از دشمنی های ریشه دار صدر اسلام، در سایه این همفکری و هماهنگی برطرف شد؛ چنان که آن حضرت توانست دل های مسلمانان را فارغ از نژاد، زبان، رنگ و ... به خود جذب کند. از بهترین ابتکارها و استراتژی های مهم آن حضرت در به کارگیری وحدت، برقراری اخوت میان مسلمانان و قبایل گوناگون بود. پیام این پیمان اخوت و برادری، آن بود که در امت مسلمان صدر اسلام، حساسیت خاص و مشترکی پیدا شود و آثار اختلافات داخلی در آن ضعیف و کم رنگ گردد. این کار بزرگ پیامبر ﷺ باعث شد بسیاری از مفاسد برگرفته از هواهای نفسانی از بین برود و اتحاد انسانی جای گزین اختلافات حیوانی گردد.

ج) پیروی از سیره معصومین علیهم السلام

امامان شیعی که از اصل و شجره نبوت و وارثان به حق پیامبر ﷺ می باشند، برای حفظ اسلام و جلوگیری از نفوذ دشمنان، پیوسته دعوت به همبستگی کرده اند. آنان در

رفتار خود با مخالفان، چنان بودند که در بعضی اوقات، با اعتراض بعضی اصحاب روبه رو می شدند. کلام آن بزرگواران مانند رفتارشان دل های مؤمنان را به یکدیگر نزدیک می کرد. امام صادق علیه السلام می فرماید:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ بَنُو أَبِي وَأُمٍَّّ وَإِذَا ضَرَبَ عَلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ عِرْقٌ سَهْرَ لَهُ الْآخِرُونَ^۱

همانا مؤمنان، برادر یکدیگرند و فرزندان یک پدر و مادر می باشند و اگر رگی از یکی بجنبند [و ناراحت باشد] دیگران به خاطر او شب را نمی خوابند.

در کنگره عظیم و جهانی حج می توان با تأسی به پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله و امامان معصوم علیهم السلام، زیباترین صحنه های همراهی، همدلی و وحدت را به رخ جهانیان کشاند. این وحدت می تواند در اوضاع سیاسی جهان و سرکوب کردن نقشه های شوم بیگانگان اثرگذار باشد. کسانی که در ایام حج در سرزمین حجاز بوده اند، می دانند که چقدر این حرکت الهی آموزنده، و باعث افزایش وحدت و اتحاد عمومی بوده است.

باری، اوضاع امروز مسلمین در جهان، بسیار حساس و پیچیده است. همه طرفنها و نقشه ها برای چپاول و غارت ثروت های مسلمین و استثمار آنها به کار گرفته شده، حتی بعضی از سران عرب به نوعی با بیگانگان همراه شده اند. امروز، مردم مسلمان غزه به جرم دفاع از سرزمین و حیثیت خود، چندین هزار شهید و مجروح داده اند، در حالی که بعضی از سران عرب، در این کشتار بی رحمانه، به نوعی با غاصبان صهیونیستی همراه هستند. اینها همه از نقشه های شوم اربابان استعمار، برای شکستن صفوف مسلمین و امت های مسلمان است.

د) تدوین منشور وحدت اسلامی

مقام معظم رهبری، در روزهای آغازین سال ۸۶، طرح ابتکاری تدوین منشور وحدت اسلامی را پیشنهاد دادند. این طرح می تواند بسیاری از گره های موجود در

۱. میزان الحکمه، محمد محمدی ری شهری، ج ۱، ح ۱۴۷.

روابط میان مسلمانان را بگشاید. ایشان فرمودند:

علاج اصلی، داروی اصلی برای امروزِ دنیای اسلام، داروی «اتحاد» است؛ باید باهم متحد بشوند. علما و روشنفکران اسلام بنشینند و منشور وحدت اسلامی را تنظیم کنند؛ منشوری تهیه کنند تا فلان آدم کج فهم متعصب وابسته به این، یا فلان، یا آن فرقه اسلامی، نتواند آزادانه جماعت کثیری از مسلمانان را متهم به خروج از اسلام کند؛ تکفیر کند. تهیه منشور، جزو کارهایی است که تاریخ، امروز از روشنفکران اسلامی و علمای اسلامی مطالبه می‌کند. اگر شما این کار را نکنید، نسل‌های بعد از شما مؤاخذه خواهند کرد. می‌بینید دشمنی دشمنان را! می‌بینید تلاش آنها را برای نابود کردن هویت اسلامی و ایجاد اختلاف بین امت اسلامی! بنشینید علاج کنید؛ اصول را بر فروع ترجیح بدهید.^۱

تدوین منشور وحدت اسلامی، با توجه به وضعیت عمومی داخلی و منطقه‌ای، می‌تواند مبنایی مناسب برای اتخاذ استراتژی ایران در مقابل کشورهای اسلامی باشد. ظرفیت مناسب قانون اسلامی ما، نیاز روزافزون جهان اسلام به عنصر اتحاد، جایگاه ویژه و رو به رشد نظام جمهوری اسلامی در سطح منطقه و جهان اسلام و حصول فهم نسبی مشترک میان طیف قابل توجهی از نخبگان اسلامی درباره وحدت و...، مجموعه‌ای از فرصت‌ها را پیش روی مسلمانان و جمهوری اسلامی ایران قرار داده است. در چنین وضعیتی، عاقلانه‌ترین کار برای تمام مذاهب، تدوین منشوری از باید‌ها و نبایدها، براساس تحلیل واقع‌بینانه، از هست و نیست‌های موجود است.

ه) طراحی ساختارها و نهادهای بین‌المللی اسلامی

استفادهٔ بهینه از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های سازمان‌های کنفرانس اسلامی و نهادهای وابسته و نیز تقویت و توسعه آن و همچنین تأسیس نهادهای بین‌المللی جدید برای

۱. بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار کارگزاران نظام، ۸۶/۱/۱۷.

پاسخ‌گویی به نیازهای جدید جهان اسلام، می‌تواند مفید و ضروری تلقی شود. از جمله این نهادها عبارت‌اند از:

یک- تأسیس دارالتقريب بين المذاهب الاسلاميه

چنین مؤسسه‌ای می‌تواند زیر نظر سازمان کنفرانس اسلامی، با کوشش فقها، متکلمان، فلاسفه و علمای اسلامی، مواضع فرق اسلامی را به یکدیگر نزدیک کند و مجموعه‌ای متقن از دیدگاه‌ها و آرای مستند و موثق آنان را در اختیار مسلمانان قرار دهد.

دو- تأسیس حوزه‌های علمیه مشترک

برای تدوین و تدریس فقه مقارن و تربیت فقها و برای ترویج و تبیین فقه قابل قبول اسلامی برای همه فرق و مذاهب، ایجاد وحدت رویه میان فقهای بزرگ اسلامی، برای ارائه پاسخ‌های متقن و مورد وفاق در مسائل مستحدثه، مشاکل و معضلات پیش روی جهان اسلام، فهم و نقد نظام‌های حقوقی رایج بین‌المللی، شور در فتوا و زمینه‌سازی برای تضارب آرای فقهی و در نهایت، تأسیس دارالافتای اسلامی، می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در کاهش تنش‌های نظری و عملی میان مسلمانان ایفا کند.

سه- تأسیس مؤسسات فرهنگی مشترک

ایجاد مؤسسات اطلاع‌رسانی مشترک و بین‌المللی - اسلامی، خبرگزاری، مؤسسات پژوهشی و آموزشی و تدوین دائرةالمعارف‌های مشترک، سرمایه‌گذاری برای تولید محصولات و بنگاه‌های فرهنگی مشترک مانند بنیاد سینمایی، تولید فیلم‌ها و سریال‌های مطلوب برای همه فرق، تألیف رمان‌های دینی، فلسفی، تاریخی و مانند آن، از جمله اقدامات مفید دیگری است که می‌تواند زمینه‌ساز وحدت مسلمین گردد.^۱

۱. ر.ک: مقدمه‌ای بر منشور وحدت اسلامی، محمدرضا احمدی، پیام، ش ۸۵.

امروز دنیا شاهد پیشرفت سریع مراکز ترویج افکار ضداسلامی است. چقدر خوب است مسلمانان نیز برای کم‌رنگ‌شدن توطئه‌های بیگانگان، اقدام به ایجاد مؤسسات اسلامی کنند. بی شک موسم حج، بهترین زمان برای ترویج، تبلیغ و تبیین این نوع مؤسسات اسلامی است.

۵. اثرگذاری انقلاب اسلامی بر مسلمانان از طریق حج

همان‌طور که اشاره شد، یکی از ابزارهای مهم بیداری اسلامی و مؤثرترین آنها بهره‌گیری از کنگره عظیم حج ابراهیمی است که هرساله با حضور جمعیت میلیونی مسلمانان از سراسر جهان برگزار می‌شود. به تعبیر حضرت امیر علیه السلام خداوند این خانه را پرچمی برای اسلام قرار داده است: «جعلہ سبحانہ و تعالی للاسلام علما و للعائذین حرما»؛ «خداوند متعال این خانه را پرچمی (یا علامتی) برای اسلام قرار داده و حرم امنی برای پناه‌جویان»^۱.

به‌راستی خانه کعبه، پرچم بزرگ اسلام می‌باشد که همواره وحدت‌بخش مسلمین است و روح استقلال‌طلبی، عزت‌خواهی و دفاع از حقانیت را در وجود آنان زنده می‌کند. موسم حج، فرصتی است برای تبادل اطلاعات و به‌نمایش گذاشتن عزت و استقلال جمهوری اسلامی ایران. همچنین بستر مناسبی است برای استفاده از تجربیات سایر کشورها در پیشبرد امواج بیداری اسلامی. ازاین‌روست که دولت عربستان، می‌کوشد حجاج کشورهای مختلف با زائران ایرانی ارتباط برقرار نکنند. اما در عمل، موفقیت‌چندانی به دست نیآورده است. علل موفقیت انقلاب اسلامی در بیداری اسلامی از طریق حج را می‌توان در عوامل ذیل دانست:

۱. نهج البلاغه، خطبه ۱.

الف) بازسازی نیروی عظیم مردمی حج از طریق انقلاب اسلامی

این کنگره عظیم الهی که هر سال در کنار خانه خدا تشکیل می‌شود، بهترین فرصت را به مسلمانان برای بازسازی نیروهای خویش و تقویت پیوند برادری و خشتی کردن توطئه‌های دشمنان و باطل کردن نقشه‌های شیطانی آنها می‌دهد. مجموعه این چنین فراگیر و همگانی، با انگیزه‌های بسیار والای معنوی، در دنیا بی‌نظیر است. افسوس که مسلمانان هنوز قدرت عظیم حج را دریافته‌اند. «گلاستون»، نخست‌وزیر سیاست‌مدار انگلستان، در گفتار معروفی در مجلس عوام آن کشور گفت: «مادام که نام محمد در مأذنه‌ها [صبح و شام] به عظمت یاد می‌شود و قرآن برنامه زندگی مسلمانان است و حج [هرسال با شکوه تمام] برگزار می‌گردد، جهان مسیحیت در خطر بزرگی است و ما از اصلاح جهان (البته اصلاح ازدیدگاه خودشان مساوی با استعمار است) عاجز خواهیم بود؛ یا یکی از رجال مسیحیت و غرب می‌گوید، وای بر مسلمانان اگر معنای حج را نفهمند و وای بر دیگران اگر مسلمانان معنای حج را بفهمند.^۱

ب) یادآوری اعلام انزجار و نفرت از استبکار در حج توسط انقلاب اسلامی

مراسم اعلام انزجار و نفرت و برائت از کفار و مشرکان که هر ساله با الهام از قرآن مجید و رهنمودهای مقام معظم رهبری (دام‌ظله) برگزار می‌شود، لبیک به ندای رهبر کبیر انقلاب و در راستای این هدف مقدس است.

این فریادها و اعلام برائت‌ها به حج، ارزش و روح، و به مسلمانان حماسه‌آفرینی و شجاعت می‌دهد و در دل دشمنان، رعب و وحشت می‌اندازد. بیداری اسلامی و انقلاب‌های کنونی ملت‌های مسلمان منطقه نیز ریشه در این حماسه و شور و شعور دارد. پیام‌های امام خمینی علیه‌السلام و مقام معظم رهبری (حفظه‌الله) به کنگره عظیم حج که

۱. ر.ک: پیام امام، شرح تازه و جامعی بر نهج البلاغه، ناصر مکارم شیرازی، ۱۳۷۹ ش.

هرسال در مراسم پرشور و کوبندهٔ برائت از مشرکین، در صبح روز عرفه، به دو زبان فارسی و عربی خوانده و به زبان های زنده دنیا چاپ و توزیع می شود، از مؤثرترین عوامل صدور انقلاب اسلامی و بیداری ملت های مسلمان منطقه است.

ج) نمایش الگوی جدید انقلاب اسلامی در حج

هرسال، حضور بیش از دو میلیون زائر، از بیش از ۱۸۰ کشور جهان برای به جا آوردن اعمال حج، علاوه بر اینکه این تجمع عبادی را به بزرگ ترین نماد وحدت و همدلی امت اسلامی تبدیل کرده، زمینه بهره برداری سیاسی، اقتصادی و فرهنگی را نیز از این مراسم عبادی فراهم کرده است؛ به طوری که حضور خیل عظیمی از انسان های فرهیخته و اثرگذار در مراسم حج، آن را به میدانی برای تبلیغات فرهنگی، سیاسی، و دیپلماسی عمومی تبدیل کرده و تمام کشورهای جهان می کوشند از تمام ظرفیت ها و امکاناتشان برای پیشبرد و دستیابی به اهداف و منافع ملی خود در موسم حج استفاده کنند.

در پی موفقیت های انقلاب اسلامی ایران در طول سه دهه حیات پربرکت خود، امروز شاهد برگ جدیدی در تاریخ انقلاب اسلامی هستیم که به عنوان الگوی انقلاب های دیگر کشورهای اسلامی مطرح است.

د) تأثیر مثبت انقلاب اسلامی در وحدت علمای دین در حج

یکی از عوامل مؤثر در بیداری اسلامی، روحانیان و رجال دین شناس هستند. رهبری در این باره می فرماید:

روحانیان و رجال دین شناس هر جا که در هنگامه تحولات بزرگ، در نقش هدایتگر و پیش رو ظاهر شده و در پیشاپیش صفوف مردم در مواجهه با خطرات، حرکت کرده اند، پیوند فکری میان آنان و مردم افزایش یافته و انگشت اشاره آنان در نشان دادن راه به مردم، اثرگذارتر بوده است. عالمان دین باید با هوشیاری و شناخت

شیوه‌ها و ترفندهای فریبنده دشمن، راه نفوذ را به کلی ببندند و فریب دشمن را ناکام کنند. امروز در دوران حرکت‌های امیدبخش بیداری اسلامی، صحنه‌هایی دیده می‌شود که نمایشگر تلاش عمده آمریکا و صهیونیسم برای تراشیدن مرجعیت‌های فکری نامطمئن است.^۱

خلاصه و نتیجه

حج، سفری معنوی است که بندگان خداجوی، به عشق و شوق لقای حق و به منظور پیروی از دستورات الهی و پالایش روح، به آن همت می‌گمارند. دیار وحی، بهترین میعادگاه ملل مسلمان است که در آن، مسلمانان با یکدیگر آشنا می‌شوند و ضمن بررسی مشکلات، در صدد رفع آنها برمی‌آیند. نقش حج در بیداری اسلامی کلیدی است. با توجه به اینکه هر سال میلیون‌ها نفر از کشورهای اسلامی برای اعمال حج وارد سرزمین وحی می‌شوند، با برنامه‌ریزی و مدیریت در امر حج، می‌توان مبانی انقلاب اسلامی را در منطقه بیداری اسلامی از طریق کارکردهای مثبت حج که می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد، گسترش داد.

۱. داشتن دشمن مشترک؛
۲. رایزنی، مشورت و مبادله فرهنگی؛
۳. اجرای فریضه مهم امر به معروف و نهی از منکر؛
۴. تحکیم وحدت بین مسلمانان؛
۵. برائت از مشرکان و ظلم‌ستیزی.

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس جهانی اساتید دانشگاه‌های جهان اسلام و بیداری اسلامی.

منابع

۱. انقلاب اسلامی ایران؛ علل، مسائل و نظام سیاسی، عباسعلی عمید زنجانی، چاپ اول، قم، نشر معارف، ۱۳۸۱.
۲. ایران در حکومت روحانیون، دیلیپ هیرو، ترجمه محمدجواد یعقوبی دارابی، چاپ اول، تهران، مرکز بازشناسی اسلام و ایران، ۱۳۸۶.
۳. انسان‌شناسی درقرآن، محمد تقی مصباح یزدی، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۷.
۴. اصول کافی، ابی جعفر محمد بن یعقوب کلینی، انتشارات علمیه اسلامی، ج ۳، بی‌تا.
۵. گلستان، سعدی، باب ۲.
۶. پیام امام (شرح نهج البلاغه)، مکارم شیرازی، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۹ ش.
۷. «تأثیر هسته‌ای شدن ایران بر ژئوپلیتیک خاورمیانه»، محمدرضا احمدی، فصلنامه پیام، پژوهشکده تحقیقات اسلامی، ش ۸۹.
۸. صحیفه امام، امام خمینی، مؤسسه تنظیم و نشر امام خمینی، ج ۱۳، ۱۳۷۹ ه. ش.
۹. صحیفه نور، امام خمینی، وزارت ارشاد اسلامی، ج ۱۳، ۱۳۶۱ ه. ش.
۱۰. میزان الحکمه، محمد محمدی ری شهری، ج ۱، دارالحدیث، ۱۳۸۳ ش.
۱۱. الوافی، ملاحسین فیض کاشانی، مکتبه الامام امیرالمؤمنین، اصفهان، ج ۱۲، ۱۴۰۶ ه. ق.